

Ο ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ο ΚΡΗΣ &

Για όσους έχουν επισκεφθεί το Άγιον Όρος, η συμμετοχή στη μοναστική ζωή (λατρεία, διαμονή-εστίαση, κοινωνικές επαφές), αποτελεί μία εμπειρία που δεν περιγράφεται με λόγια· κατά κοινή ομολογία αποτελεί ένα βίωμα που δεν είναι εύκολο να μεταδοθεί, ιδιαίτερα στον γυναικείο πληθυσμό για τον οποίο ισχύει η απαγόρευση επίσκεψης («άβατον»).

Η ανθρώπινη κλίμακα των κατασκευών, η διαρκής «παρουσία» των Αγίων την ώρα της λειτουργίας, η κατάνυξη του αγιορειτικού τυπικού με τη συμμετοχή όλων των μοναχών, ο ιδιαίτερα μελετημένος (διακριτικός) φυσικός φωτισμός, η συμμετοχή όλων των αισθήσεων στα δρώμενα και η λιτότητα του τελετουργικού, αποτελούν μερικά –μόνον– χαρακτηριστικά στοιχεία της τοπικής ιδιαιτερότητας ...

Αυτή η συνολική εικόνα που αποκομίζει σχεδόν κάθε επισκέπτης του Αγίου Όρους, είναι δύσκολο (έως ακατόρθωτο) να αναπαραχθεί τεχνικά και πειστικά, σε άλλο τόπο και χώρους. Η έκθεση αυτή επιχειρεί δοκιμαστικά να αποδώσει, με τους περιορισμούς που εκ δεδομένου ισχύουν, ένα «ποσοστό» μόνον από τη συνολική επί τόπου εντύπωση, για όσους άρρενες έχουν ήδη επισκεφθεί τη Μονή, αλλά και (κυρίως) για τις γυναίκες...

Ο Θεοφάνης αγιογράφησε το Καθολικό (τον κυρίως Ναό, το Ιερό Βήμα και τον προς ανατολάς τοίχο της Λιτής), τη Τράπεζα και το Παρεκκλήσι του Προδρόμου, όπως και αριθμό φορητών εικόνων. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να παρουσιασθεί μία έκθεση για το έργο του Θεοφάνη στην Ι. Μονή Σταυρονικήτα, σε πέντε χώρους της Casa Bianca είχε μία ιδιαιτερότητα (και αποτελούσε ταυτόχρονα ένα είδος πρόκλησης) ...

Συνειδητά, στην έκθεση περιλαμβάνονται και οι τοιχογραφίες της Λιτής (δυτικός, νότιος και βόρειος τοίχος), παρ' όλων που είναι του 18ου αι. –άλλης τεχνολογίας– και φυσικά, δεν μπορούν να συγκριθούν με το έργο του Θεοφάνη· αυτό έγινε για τον απλό λόγο, ότι στόχος της προσπάθειας είναι παράλληλα η απόδοση της «αίσθησης του τόπου», με τη διαδοχή των χώρων, τις δεδομένες διαστάσεις (μήκος/ύψος), τις θέσεις των θυρών, των παραθύρων, των στασιδίων και άλλων λειτουργικών επίπλων. Είναι σημαντικό ο επισκέπτης της έκθεσης να περιηγείται στις αίθουσες, όπως ακριβώς και ο προσκυνητής του Καθολικού, αντιλαμβανόμενος το ίδιο "περιβάλλον" όπως έχει και διατηρείται στη Μονή Σταυρονικήτα, αιώνες τώρα... κι αυτό μέχρι ένα ορισμένο όριο ύψους, όπως αναπτύσσεται στη συνέχεια.

Έχοντας μία ανάλογη πρόσφατη εμπειρία, από την «προσαρμογή» ενός μεγάλης κλίμακας εκθεσιακού συνόλου σε έναν άλλης κλίμακας και ύψους χώρο, επιχειρήθηκε μία κατά το δυνατόν αξιοποίηση των αιθουσών της Casa Bianca (με διατήρηση των υπαρχουσών υποδομών), σε σχέση πάντοτε με το 'πρωτότυπο' αντικείμενο ...

Το «concept», λοιπόν, της παρουσίασης συνίσταται σε μία προσπάθεια, κατά προσέγγιση, απόδοσης του εσωτερικού χώρου των μνημείων, όπου υπάρχει αγιογραφικός διάκοσμος του Θεοφάνη· αυτό εξειδικεύεται με τη διαμόρφωση όλων των τοίχων των αιθουσών της Casa Bianca, με πανώ που «αναπαρι-

στούν» τους τοίχους του Καθολικού και της Τράπεζας, όπως και το περίτεχνο τέμπλο του Ναού. Τη διάστατη αυτή παρουσίαση κρίθηκε σκόπιμο να πλαισιώσουν λειτουργικά αντικείμενα της ορθόδοξης λατρείας όπως, εικονοστάσια, κηροστάτες, αναλόγια, ψαλτήρια, μανουάλια, καντήλια κ.ά.

Η σκηνογραφική αυτή απόδοση του κατακόρυφων πλευρών του Καθολικού μέχρις ύψους 3.60 μ., είναι πλήρης ως προς τις κατά μήκος και κατά πλάτος επιφάνειες· μικρή σύντμηση του βάθους των 'χορών' του κυρίως Ναού υπαγορεύθηκε από το δεσμευτικό πλάτος των συνεχόμενων αιθουσών της Casa Bianca. Η παρουσίαση εξάντλησε όλο το ωφέλιμο ύψος των χώρων (μέχρι της στάθμης των φωτιστικών spots ≈ 3,00 μ.).

Η σύμπτωση της συνολικής κατά μήκος διάστασης των τριών συνεχόμενων δωματίων του κτιρίου (αριστερά της εισόδου), με αυτήν του Καθολικού της Μονής (≈ 18,90 μ.), οδήγησε στη κατ' αρχήν λύση μίας 1 : 1 απεικόνισης (επί ένα συντελεστή 'x', που τείνει στη μονάδα) των αναπτυγμάτων των τοιχογραφιών με ψηφιακές εκτυπώσεις εικόνων υψηλής ανάλυσης σε καμβά, στερεωμένων σε τελάρα ζωγραφικής· η χρήση ζωγραφικών τελάρων ήταν αρχική απόφαση, ώστε να υπάρχει τέλεια ανάπτυξη των τυπωμένων επιφανειών και να καλυφθούν (με τις σχετικές εσωτερικές σφήνες, στις γωνίες), τυχόν μικρο-μεταβολές διαστάσεων λόγω ατμοσφαιρικής υγρασίας ή θερμοκρασίας χώρου ...

Οι επιφάνειες των ταμπλών (υποβάθρων Καθολικού-Τράπεζας-Εικονοφυλακείου) επενδύθηκαν με υφάσματα σε απόχρωση βαθυκόκκινη/πορφυρή· αντίστοιχα, η επένδυση των ξυλοκατασκευών φόντου στο Hall, προτιμήθηκε να είναι το ελληνικό-βαθύ μπλέ. Η επιλογή των συγκεκριμένων χρωμάτων και τόνων παραπέμπει στις έννοιες της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού, τεκμήρια διαχρονικά και πολυάριθμα των οποίων, φυλάσσονται αιώνες τώρα στα Ιερά Καθιδρύματα του Αγίου Όρους ...

Η λειτουργική προσπέλαση των εικονογραφικών περιχομένων της έκθεσης γίνεται με είσοδο, πρώτα από τους χώρους του «Καθολικού» (από τη Λιτή προς τον κυρίως Ναό, το Τέμπλο και το Ιερό), στη συνέχεια προς την αίθουσα της «Τράπεζας», μετά στο «Εικονοφυλάκειο» (όπου οι φορητές εικόνες) και τέλος, στο Hall όπου βρίσκονται τα γενικά κείμενα και μεμονωμένα αγιογραφικά έργα.

Η παρουσίαση ολοκληρώθηκε αφού:

- προηγήθηκε in situ αναλυτική φωτογράφιση όλων των αγιογραφημένων επιφανειών σε ορθή προβολή και film μεσαίου format,
- πραγματοποιήθηκε αυτοτελής απεικόνιση του τέμπλου και απόδοση του ως αρχιτεκτονικού στοιχείου του χώρου, μέχρι και το ύψος του Δωδεκάορτου,
- τοποθετήθηκαν σημαντικά συμπληρωματικά στοιχεία του διακόσμου, όπως ο Σταυρός του τέμπλου, τα Βημόθυρα και ο Παντοκράτωρ του τρούλλου,
- επιχειρήθηκε μία διαμόρφωση «σκηνογραφικής απόδοσης» του Ιερού Βήματος του Καθολικού και παράθεσης των στοιχείων που το κοσμούν, με κατάλληλη πρόβλεψη της εκθεσιακής προσπέλασής του,

(ε) τοποθετήθηκαν τοπικά φωτιστικά (spots) χαμηλής έντασης, σε μία προσπάθεια ακριβούς απόδοσης του –εξαιρετικά χαμηλού– φυσικού φωτισμού του Ναού,

(στ)πλαισιώθηκαν οι χώροι της έκθεσης με ακούσματα βυζαντινής μουσικής αγιορειτικής προέλευσης (ύμνοι από CD), 'κάψιμο' αγιορειτικού λιβανιού και άναμμα τοπικής προέλευσης κεριών, και

(ζ) δημιουργήθηκε εκθετήριο-πωλητήριο από τις εκδόσεις και τις κάρτες/αφίσες της Μονής, ως πρόσθετων στοιχείων της συνολικής πληροφόρησης του θεατή.

Η όλη προσπάθεια είχε ανυπέβλητες δυσκολίες, κυρίως στις φάσεις ορθο-φωτογράφισης των τοιχογραφιών (ενδιάμεσα αρχιτεκτονικά στοιχεία, λειτουργικός διάκοσμος ναού), της ενδιάμεσης επεξεργασίας και τελικής σύνθεσής των αναπτυγμάτων σε Η/Υ (συναρμογές, χρωματική συνέχεια εικόνων, ενιαία φωτεινότητα), καθώς και στην ακριβή (μέχρι χιλιοστού) εφαρμογή των τυπωμένων μεγεθύνσεων, στα τελάρα ...

Συμπληρωματικό/υποστηρικτικό στοιχείο της έκθεσης αποτελεί η έκδοση Καταλόγου (60 σελ. σε μέγεθος 27 X 28 εκ.), με κείμενα της βυζαντινολόγου Αγάπης Καρακατσάνη και του ακαδημαϊκού Μανόλη Χατζηδάκη, slides από το αρχείο της Μονής (Κ. Παχαλίδης) και το φωτογραφικό αρχείο του ΚεΔΑΚ και μετάφραση στα αγγλικά (τιμή: 15 €).

Η έκθεση, που οργανώνεται στα πλαίσια των ΛΘ' Δημητρίων, θα παραμείνει ανοικτή μέχρι τις 30/11/2004.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΕΟΦΑΝΗ...

Πέρυσι το καλοκαίρι, οι Θεσσαλονικείς είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν έναν από τους τους μεγαλύτερους ζωγράφους στο Άγιον Όρος, τον Μανουήλ Πανσέληνο εκ Θεσσαλονίκης, κύριο εκπρόσωπο της λεγόμενης 'Μακεδονικής Σχολής' (13ος αι.), αγιογράφο του Ναού του Πρωτάτου στις Καρυές· επρόκειτο για μία εκδήλωση της «Αγιορειτικής Εστίας» σε συνεργασία με την Ιερά Κοινότητα Αγίου Όρους.

Εφέτος, ο Δήμος Θεσσαλονίκης αποφάσισε, με την ευλογία της Ιεράς Μονής Σταυρονικήτα, στην οποία οφείλονται θερμότερες ευχαριστίες για τη συνεργασία, να παρουσιάσει στο κτίριο της Casa Bianca σαν εκδήλωση της Δημοτικής Πινακοθήκης, στα πλαίσια των "ΛΘ' Δημητρίων" τον δεύτερο μεγάλο αγιογράφο του Αγίου Όρους, τον Θεοφάνη τον Κρήτα και το ζωγραφικό του έργο στη Μονή Σταυρονικήτα.

Ο κυριότερος εκπρόσωπος της λεγόμενης "Κρητικής Σχολής" ζωγραφικής, ο Θεοφάνης Στρελίτζας ή Μπαθάς, γεννήθηκε στο Μουκλί της τουρκοκρατούμενης Πελοποννήσου, αλλά οι πρόγονοί του –ζωγράφοι και αυτοί– μετακόμισαν στην ενετοκρατούμενη Κρήτη, όπου συνέχισαν την καλλιτεχνική τους ενασχόληση εμπνεόμενοι και από την ανθούσα τότε Βενετία... Στο Ηράκλειο όπου έκανε οικογένεια απέκτησε δύο γιούς, τον Συμεών και τον Νεόφυτο· ο ξαφνικός όμως θάνατος της συζύγου του, πιθανόν να οδήγησε το Θεοφάνη και τους γιούς του στο Άγιον Όρος να γίνουν μοναχοί στη μονή Μεγίστης Λαύρας, όπου τους παραχωρήθηκε ένα Κάθισμα (Κελλί), εκτός Μονής.

Το έτος 1527 αναλαμβάνει την τοιχογράφιση του Καθολικού του Αγίου Νικολάου του Αναπαυσά στα